

Prawo autorskie dla każdego

Informacje o lekcji

Eksperti:	Krzysztof Siewicz, Kamil Śliwowski
Autorka wiedzy w pigułce:	Anna Obem
Autorka scenariusza:	Izabela Meyza
Organizacja publikująca:	Fundacja Panoptykon
Przedmiot:	
Sugerowany poziom kształcenia:	
Licencja:	Creative Commons Uznanie autorstwa — Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe Do opracowania Słowniczka wykorzystano definicje z portalu edukacjamedialna.edu.pl .

Wiedza w pigułce

Prawo autorskie dotyczy każdego, chociaż występujemy wobec niego w różnych rolach. Zazwyczaj myślimy o sobie jako o odbiorcach (np. czytelnikach czy widzach), ale przecież na co dzień też tworzymy. Już w szkole podstawowej uczniowie przygotowują np. plakaty ilustrujące pory roku. W życiu zawodowym wielu robi to niemalże rutynowo – przygotowując prezentacje, wystąpienia, analizy.

Czym jest utwór?

Według ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych utwór to „każdy przejaw działalności twórczej o indywidualnym charakterze, ustalony w jakiejkolwiek postaci, niezależnie od wartości, przeznaczenia i sposobu wyrażenia”. Oznacza to, że żeby powstał utwór, musi istnieć:

- 1) autor, który jest człowiekiem (co do zasady zwierzę, komputer nie może stworzyć utworu w rozumieniu prawa autorskiego);
- 2) wkład twórczy i charakter indywidualny (papierowy samolotik złożony według powszechnie znanej instrukcji nie będzie utworem);
- 3) ustalenie, czyli uzewnętrznienie (wiersz spisany na kartce, prelekcja wygłoszona przed publicznością – nawet jeśli nie jest nagrana).

Wytwory zwierząt lub komputerów mogą być utworami, o ile zdołamy odnaleźć w nich lub dodać do nich indywidualną twórczość człowieka. Nie wystarczy jednak jakakolwiek ludzka ingerencja (np. świadome pozostawienie kamery do zabawy szympanowi), lecz taka, którą można określić jako twórczą. Na przykład obraz z kamer przemysłowych nie jest utworem – ale już wybór nagrań z takich kamer wykonany przez operatora według indywidualnego pomysłu w celu ilustracji teledysku – tak.

Jednak warto zwrócić uwagę, że wraz z rozwojem sztucznej inteligencji rozstrzygnięcia stają się coraz trudniejsze.

Gdy określony wytwór człowieka jest twórczy i został ustalony, zaczyna działać przewidziana w prawie autorskim ochrona dwojakiego rodzaju: prawa autorskie osobiste i majątkowe.

Autor decyduje, czyli prawa osobiste

W gestii autora leży decyzja, czy, kiedy i w jakiej postaci opublikuje utwór. Może też zdecydować, że nie chce go publikować wcale. Ale i od tej reguły są wyjątki. Prawo pozwala, by po śmierci autora o losach utworu zdecydowały osoby bliskie. Jednak czasem dochodzi do konfliktu między bliskimi. Zdarza się też, że osoba bliska (lub wykonawca testamentu) działa wbrew woli zmarłego autora. Na przykład dzienniki papieża Jana Pawła II zostały opublikowane wbrew jego woli. Spór wokół publikacji dzienników Franza Kafki rozstrzygnął sąd.

Autorskie prawa osobiste to także:

- prawo do autorstwa oraz oznaczania utworu własnym imieniem, nazwiskiem lub pseudonimem;
- prawo do zachowania anonimowości;
- prawo do oczekiwania, że inni uszanują integralność utworu, czyli nie będą korzystać z niego w postaci odmiennej od tej, którą nadał mu on sam.

Tyle teorii. W praktyce powszechny jest – także w Polsce – np. *ghostwriting*, choć polskie prawo nie pozwala zrzec się autorstwa (pozwala jednak na niewykonywanie praw autorskich, czyli nie ma obowiązku z nich korzystać). Są przerwy na reklamy, choć prawo nakazuje zachować integralność utworu. Funkcjonują też umowy, w których autor zobowiązuje się, że powstrzyma się od wykonywania swoich praw osobistych.

Autorskie prawa osobiste są niezbywalne, co oznacza, że nie można się ich zrzec ani przenieść na inną osobę.

Wrota do zarobku, czyli prawa majątkowe

Autorskie prawa majątkowe – jak wskazuje nazwa – pozwalają autorowi na zarabianie na utworze. Autor ma prawo przenieść (sprzedać, ale też darować) na inną osobę fizyczną lub prawną (np. wydawcę) prawa majątkowe do utworu. Prawa majątkowe do utworu można też dziedziczyć: jeśli autor ich nie przeniósł, to po jego śmierci przechodzą one na spadkobierców.

Prawa majątkowe (nawet jeśli zostały przeniesione na inną osobę) wygasają po 70 latach od śmierci autora. Wtedy utwory przechodzą do domeny publicznej (każdy może z nich korzystać za darmo). Ale czasem nie jest to takie proste. Kilka lat temu rozgorzał spór o to, kiedy do domeny publicznej przejdą dzieła Janusza Korczaka, który został wywieziony do obozu zagłady w 1942 roku, ale z uwagi na specyficzne regulacje prawne przyjęte wobec osób zaginionych podczas II wojny światowej niektórzy twierdzili, że za jego datę śmierci należy przyjąć rok 1946. Ostatecznie sąd uznał, że Korczak zginął w 1942 roku.

Od zasady obliczania terminu wygaśnięcia praw majątkowych także są wyjątki. Na przykład w przypadku utworów nieznanymi twórcami (co oznacza, że określenie daty śmierci autora jest

niemożliwe) termin ten należy liczyć od daty pierwszego rozpowszechnienia utworu. Teoretycznie oznacza to, że prawa do anonimowych, a jednocześnie nierozpowszechnionych utworów nigdy nie wygasną.

Inna pułapka pojawia się w przypadku opracowania utworów oryginalnych. Nawet jeśli minęło już 70 lat od śmierci autora i od pierwszego rozpowszechnienia utworu oryginalnego, to opracowanie (utwór zależny) będzie chroniony z uwzględnieniem daty śmierci autora opracowania lub terminu pierwszego rozpowszechnienia. Na przykład popularne w Polsce tłumaczenie książek o Kubusiu Puchatku przejdzie do domeny publicznej 70 lat po śmierci tłumaczki, Ireny Tuwim, a nie samego A. A. Milne'a. Jeszcze później wygasną prawa majątkowe do najpopularniejszego graficznego przedstawienia Kubusia, jakie znamy z kreskówek Disneya. Zresztą, ponieważ takie graficzne przedstawienia mogą być osobno chronione jako znaki towarowe, istnieje ryzyko, że ich ochrona (przynajmniej w pewnym zakresie) nie wygaśnie nigdy. Ale prawo znaków towarowych to zupełnie inny zestaw przepisów i nie zajmujemy się nimi w ramach tej lekcji.

Autor może też udzielić licencji, czyli pozwolić komuś korzystać z utworu, nie przenosząc praw. Na tej zasadzie oparte są m.in. wolne licencje, dzięki którym każdy może korzystać z utworu, nie pytając autora o zdanie.

Regulaminy usług komercyjnych

Na licencjach oparte są regulaminy serwisów do publikowania (hostowania) treści (tekstów, obrazów, wideo). Korzystając z nich do publikowania własnych utworów, akceptujemy regulamin, zawierając tym samym umowę z serwisem. Chociaż – w większości przypadków – regulaminy takie są zgodne z obowiązującym prawem, to jednak warto zdawać sobie sprawę z tego, że zazwyczaj narzucają układ korzystny dla serwisu, a mniej dla twórcy.

Na przykład zakładając konto na Instagramie czy Facebooku, użytkownik przyznaje serwisowi „niewyłączną, zbywalną, obejmującą prawo do udzielania sublicencji, bezpłatną, światową licencję zezwalającą na wykorzystanie wszelkich treści objętych prawem własności intelektualnej publikowanych przez niego w ramach serwisu”. Oznacza to, że serwis może wykorzystywać opublikowane na nim treści w zasadzie bez ograniczeń, w tym sprzedawać je innym podmiotom. Nie ma tu pola do negocjacji ani zastrzegania wyjątków. Nie działa np. publikowanie na profilu na Facebooku oświadczenia w rodzaju: „w celu komercyjnego wykorzystania wszystkich wyżej wymienionych obiektów praw autorskich w każdym konkretnym przypadku wymagana jest moja pisemna zgoda”, jak robiło to wiele osób po przyjęciu nowego regulaminu przez Facebooka w 2015 r.

Warto zwrócić uwagę, że tak sformułowana licencja daje szerokie pole manewru serwisowi, ale użytkownik zachowuje prawa do swoich utworów (zdjęć i innych) i może wykorzystywać je w dowolny sposób, także sprzedawać.

Cele operacyjne

Uczestnicy i uczestniczki:

- znają najważniejsze pojęcia związane z prawem autorskim;

- znają kluczowe postanowienia licencji popularnych internetowych serwisów;
- mają świadomość, że prawo autorskie dotyczy ich nie tylko jako odbiorców, ale także jako twórców.

Przebieg zajęć

Ćwiczenie 1

Czas: 10 min

Metoda: praca indywidualna

Pomoce: kartki A4 w liczbie odpowiadającej liczbie uczestników, kredki/ołówki

Rozdaj uczestnikom i uczestniczkom kartki oraz kredki i poproś o narysowanie na nich dowolnego zwierzęcia. Zaznacz, że nie chodzi tu o sprawdzenie ich talentów plastycznych, ale o to, że na podstawie ćwiczenia będziecie omawiać zagadnienia związane z tematem prawa autorskiego.

Ćwiczenie 2

Czas: 5 min

Metoda: miniwykład

Pomoce: karta pracy „Utwór czy nie utwór”

Poproś uczestników i uczestniczki, by położyli rysunki w widocznym miejscu. Zapytaj:

- Z czym kojarzy wam się słowo „utwór”?
- Czy rysunki, które stworzyliście, możemy nazwać utworami?
- Co decyduje o tym, że wykonaną przez kogoś rzecz nazywamy utworem, a jej autora – twórcą?

Następnie przeczytaj uczestnikom i uczestniczkom definicję utworu: „Utwór to każdy przejaw działalności twórczej o indywidualnym charakterze ustalony w jakiegokolwiek postaci, niezależnie od wartości, przeznaczenia i sposobu wyrażenia”.

Sprawdź, czy jest ona jasna, zadając pytania:

- Co to znaczy, że utwór ma mieć indywidualny charakter? Kiedy by go nie miał?
- Co to znaczy, że powinien być ustalony? Czy pomysły są już utworami?
- Co to znaczy, że utwór ma być przejawem działalności twórczej? Jaka działalność jest odtwórcza?

Rozumienie definicji możesz sprawdzić przy pomocy karty pracy „Utwór czy nie utwór”. Przeczytaj na głos zamieszczone tam przykłady, prosząc, by ręce podnieśli ci, którzy uważają, że przeczytany przykład jest utworem. Zwróć uwagę na to, że w świetle prawa „twórczość” to znacznie szersze pojęcie, niż myśli przeciętny człowiek.

Ćwiczenie 3

Czas: 15 min

Metoda: quiz

Pomoce: karta pracy „Quiz”, kartki z napisami A, B, C dla każdej grupy, kreda i tablica

Zauważ, że wszystkie utwory są chronione przez prawo autorskie, co w największym skrócie oznacza, iż nie można z nich korzystać bez pozwolenia. To autor decyduje, komu i na jakich zasadach udostępnia swoje utwory. Powiedz, że za chwilę na przykładach przyjrzymy się temu, jak zgodnie z prawem możemy korzystać z różnych utworów.

Następnie podziel uczestników i uczestniczki na 4- lub 5-osobowe grupy. Rozdaj im kartki z napisami A, B, C. Czytaj po kolei pytania z karty pracy „Quiz”, prosząc o podniesienie kartki z prawidłową odpowiedzią. Zaznacz, że więcej niż jedna odpowiedź może być prawidłowa. Dodaj także, że w ćwiczeniu nie chodzi o rywalizację, ale o sprawdzenie intuicji uczestników i uczestniczek, które następnie wspólnie zweryfikujecie.

Po każdym pytaniu zapisuj nowe pojęcia na tablicy. Na koniec sprawdź, czy są zrozumiałe.

Opcja dodatkowa:

Jako że pytania mogą być trudne, dla lepszego skupienia możesz je wydrukować i rozdawać grupom na kartkach – to ułatwi koncentrację na zadaniu.

Ćwiczenie 4

Czas: 15 min

Metoda: praca w grupach

Pomoce: karta pracy „Regulaminy” lub smartfony/urządzenia z dostępem do sieci (min. po jednym na grupę)

Powiedz, że w poprzednim ćwiczeniu zastanawialiście się, jak możecie legalnie korzystać z czyichś utworów. Następnie zapytaj:

- Kiedy jeszcze może się wam przydać znajomość prawa autorskiego?
- Czy możecie z niego korzystać jako twórcy? W jakich sytuacjach?

Jeżeli uczestnicy i uczestniczki mają trudność ze wskazaniem sytuacji, w których są twórcami, możesz zadać kilka pytań pomocniczych:

- Czy ktoś z was prowadzi bloga?
- Czy prowadzicie vloga/swój kanał na YouTube?
- Kto wrzuca zdjęcia na Facebooka lub zamieszcza na nim wpisy?
- Czy macie konto na Instagramie lub innym, podobnym portalu (Snapchat, Pinterest itp.)?

Przypomnij, że każde zdjęcie lub komentarz wrzucone do sieci mogą być utworami. Zanim zamieścimy je na określonych portalach, zazwyczaj akceptujemy ich regulamin. Właśnie ten regulamin (możesz

dopytać, kto go czyta) określa, co właściciel portalu może zrobić z zamieszczonymi przez nas materiałami.

Następnie podziel uczestników i uczestniczki na 3 grupy. Pierwsza zajmie się YouTube'em, druga – Facebookiem, a trzecia – Instagramem. W zależności od możliwości technicznych możesz wykonać zadania w dwóch wersjach.

UWAGA! Jeżeli Twoi uczniowie korzystają chętnie z innych serwisów, możesz zastąpić nimi wyżej wymienione lub dodać je do zadania.

Wersja 1 (z użyciem urządzeń z dostępem do sieci): Poproś, by każda z grup znalazła w regulaminie przypisanego jej serwisu fragmenty dotyczące praw autorskich i odpowiedziała na pytanie:

- Na co zgadzam się, zamieszczając materiały na tym portalu?

Wersja 2 (z użyciem karty pracy „Regulaminy”): Rozdaj grupom odpowiadające im fragmenty karty pracy „Regulaminy” i poproś o odpowiedź na pytanie:

- Na co zgadzam się, zamieszczając materiały na tym portalu?

Kiedy podsumujecie pracę grup, zwróć uwagę na to, że korzystając z popularnych serwisów, nie mamy możliwości negocjacji umów/licencji.

Zapytaj:

- Czy taka sytuacja jest dla nas korzystna?
- Co zyskujemy, a co tracimy, udzielając licencji Facebookowi czy Instagramowi?

Podsumuj lekcję, zwracając uwagę, że przepisy prawa autorskiego dotyczą nas wszystkich na co dzień – jako użytkowników Internetu i jako twórców.

Opcje dodatkowe

Opcją dodatkową może być stworzenie kampanii informacyjnej na temat tego, jakie prawa przysługują twórcom i użytkownikom w Internecie.

Ewaluacja

Czy po przeprowadzeniu zajęć uczestnicy i uczestniczki:

- znają najważniejsze pojęcia związane z prawem autorskim?
- potrafią podać przykłady działań zgodnych/niezgodnych z prawem autorskim – wiedzą, na co pozwalają i czego zabraniają licencje popularnych internetowych serwisów?

Materiały

- Karta pracy „Utwórz czy nie utwórz?”
- Karta pracy „Quiz”

- Karta pracy „Regulaminy”

Zadania sprawdzające

Zadanie 1

Prawda czy fałsz?

1. _ Pomysł na książkę, który powstał w mojej głowie, jest chroniony przez prawo autorskie.
2. _ W ramach dozwolonego użytku mogę skopiować płytę i podarować ją członkowi rodziny.
3. _ Jeżeli korzystam z utworu, do którego prawa autorskie majątkowe wygasły, nie muszę podawać jego autora.
4. _ W ramach recenzowania cudzego utworu mogę cytować jego obszernie fragmenty, o ile jest to uzasadnione celem cytatu (np. analizą krytyczną).

Słowniczek

Autor (twórca) – osoba fizyczna, która stworzyła utwór (dzieło w rozumieniu prawa autorskiego).

Cytat (prawo cytatu) – włączanie urywków utworów lub całości drobnych utworów do własnego dzieła. Cytatowi powinna towarzyszyć informacja o źródle (imię i nazwisko autora cytowanej treści, miejsce publikacji).

Domena publiczna – wszystkie utwory będące dobrem wspólnym, do których prawa autorskie wygasły (70 lat po śmierci autora, np. utwory Chopina), oraz utwory, które nigdy nie były chronione (np. akty prawne czy utwory, które zostały stworzone przed powstaniem prawa autorskiego, jak *Bogurodzica*).

Dozwolony użytek – możliwość nieodpłatnego korzystania z dzieła bez zgody właściciela praw majątkowych. Dozwolony użytek osobisty oznacza możliwość korzystania z dzieła, jak również kopiowanie go na użytek własny lub osób bliskich (np. można legalnie skopiować płytę i podarować ją członkowi rodziny). Istnieje także dozwolony użytek publiczny, z którego korzystają biblioteki, muzea, archiwa i szkoły.

Licencja – dokument prawny lub umowa określająca warunki korzystania z utworu, m.in. czas, zakres swobody użytkownika, pola eksploatacji.

Licencja niewyłączna – rodzaj licencji, z którym mamy do czynienia, gdy podmiot, któremu jej udzielono, nie jest jedynym, który może korzystać z utworu w określonym czasie i na określonym polu eksploatacji.

Licencja wyłączna – rodzaj licencji, z którym mamy do czynienia, gdy podmiot, któremu jej udzielono, jest jedynym, który może korzystać z utworu w określonym czasie i na określonym polu eksploatacji.

Plagiat – skopiowanie utworu (lub jego części) innego autora i przedstawienie go pod własnym nazwiskiem.

Prawo autorskie majątkowe – prawo twórcy do korzystania z utworu i rozporządzania nim. Jest to prawo zbywalne, co oznacza, że twórca może przenieść je na inne osoby lub udzielić zezwolenia na korzystanie z utworu (za wynagrodzeniem lub bez). Trwanie majątkowych praw autorskich jest ograniczone w czasie (70 lat po śmierci autora).

Prawo autorskie osobiste – prawo niezbywalne, chroniące więź twórcy z utworem. Jest to prawo m.in. do oznaczenia utworu swoim nazwiskiem lub pseudonimem, decydowania o tym, w jaki sposób jest on po raz pierwszy rozpowszechniony, wykorzystywany i jakie zmiany mogą zostać wprowadzone w jego formie lub treści. Osobiste prawa autorskie trwają wiecznie i nie można ich przekazać na rzecz innych osób.

Utwór (twórczość) – każdy przejaw działalności twórczej o indywidualnym charakterze, ustalony w jakiejkolwiek postaci, niezależnie od wartości, przeznaczenia i sposobu wyrażenia (art. 1 p. 1 Ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych).

Utwór zależny (adaptacja, opracowanie) – opracowanie utworu innego autora. Ma w sobie jakiś twórczy wkład nowego autora, ale korzysta też z elementów utworu oryginalnego (macierzystego). Przykłady utworów zależnych: tłumaczenie, remiks, parodia.

Czytelnia

---

1. Regulamin Facebooka [dostęp: 28.10.2016], <https://www.facebook.com/legal/terms>.
2. Regulamin Instagrama [dostęp: 28.10.2016], <https://help.instagram.com/478745558852511>.
3. Michał Mańkowski, *Na Facebooku masowo publikują oświadczenie o prawach autorskich. Ale to najwyżej rozbawi Marka Zuckerberga*, NaTemat.pl [dostęp: 28.10.2016], <http://natemat.pl/41233,na-facebooku-masowo-publikuja-oswiadczenie-o-prawach-autorskich-ale-to-najwyzej-rozbawi-marka-zuckerberga>.
4. Fundacja Nowoczesna Polska, *Krótki kurs własności intelektualnej. Materiały dla uczelni* [dostęp: 28.10.2016], <http://prawokultury.pl/kurs/>.
5. *Franz Kafka*, Wikipedia [dostęp: 29.11.2016], https://en.wikipedia.org/wiki/Franz_Kafka#Unpublished_papers.
6. *Kard. Dziwisz opublikuje notatki Jana Pawła II, które miały być spalone. „Nie miałem wątpliwości”*, Gazeta Prawna [dostęp: 29.11.2016], <http://www.gazetaprawna.pl/artykuly/772350,kard-dziwisz-opublikuje-notatki-jana-pawla-ii-ktore-mialy-byc-spalone-nie-mialem-watpliwosci.html>.
7. *Pierwsza pomoc w prawie autorskim: zapytaj prawnika*, prawokultury.pl [dostęp: 27.02.2017], <http://prawokultury.pl/pierwsza-pomoc/>.